

Tilburg University

Zorgen om dialect en school

Kroon, S.; Vallen, T.

Published in:
Dialect en school in Limburg

Publication date:
2004

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Kroon, S., & Vallen, T. (2004). Zorgen om dialect en school. In S. Kroon, & T. Vallen (Eds.), *Dialect en school in Limburg* (pp. 1-10). (Studies in Meertaligheid; No. 5). Aksant Academic Publishers.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

HOOFDSTUK I

Zorgen om dialect en school

Sjaak Kroon en Ton Vallen

Thuis taal en schoolsucces

In het *Dagblad De Limburger* van 2 mei 2003 stond een opvallend bericht over drie leerlingen van basisschool De Koppelberg in Geleen-Zuid met een maximale score op de Cito Eindtoets Basisonderwijs. Eén van hen is een elfjarige Marokkaanse jongen, die gezien zijn excellente toetsscore en hoge ambitieniveau absoluut niet voldoet aan het stereotiepe beeld van de allochtone leerling met taalachterstand en slechte schoolprestaties. De schooldirecteur is zeer tevreden over het hoge scoregemiddelde van zijn school en uiteraard ook over de drie topscorers, maar van een fundamenteel verschil in prestaties tussen autochtone en allochtone leerlingen wil hij niets weten. Herkomst is volgens hem niet bepalend voor leerprestaties en, tekent hij aan, puttend uit zijn Limburgse ervaring,

“als kinderen thuis een andere taal spreken dan op school dan hoeft dat geen belemmering te zijn op school. Dialectsprekende kinderen zijn ook tweetalig opgegroeid en moeten ook van de ene taal naar de andere overschakelen.”

Herkomst, motivatie, ambitie en taalachtergrond zijn factoren die een rol kunnen spelen bij schoolsucces. De mate waarin ze op afzonderlijke scholen van invloed zijn, hangt mede af van de mate waarin een school haar onderwijs op orde heeft. Kennelijk hanteert De Koppelberg een aanpak die succesvol is.

Sinds jaar en dag wordt er geschreven en gediscussieerd over kansenongelijkheid in het onderwijs, over factoren die daarop van invloed zijn en over de vraag hoe het onderwijs zo kan worden ingericht dat alle leerlingen, ongeacht hun herkomst en achtergrond, in staat worden gesteld schoolresultaten te behalen die in overeenstemming zijn met hun capaciteiten. Een factor die hierbij met grote regelmaat aan de orde komt, is de taalachtergrond van leerlingen. Vooral waar sprake is van een

aanzienlijke discrepantie tussen de schooltaal en de taal die thuis wordt gesproken, gaat de aandacht uit naar mogelijk negatieve effecten van die thuistaal op het schoolsucces van leerlingen en hun functioneren in onderwijsleersituaties. Dat is ook het centrale thema van dit boek. Op basis van theoretische beschouwingen en empirische onderzoeksgegevens wordt nagegaan welke invloed het spreken van dialect heeft op de onderwijsresultaten van leerlingen in Limburg.

Variatie als taalkundig verschijnsel

Communicatie is een fundamentele vorm van sociaal gedrag. Daarmee treden mensen als individu of als groep met elkaar in contact. Van de middelen om communicatie tussen mensen tot stand te brengen, is taal het belangrijkste. Zonder taal zijn omgang en samenwerking van mensen nauwelijks voorstelbaar. In het functioneren van taal zijn twee essentiële aspecten te onderscheiden. Enerzijds dient taal als communicatief systeem een praktisch doel: ze regelt de onderlinge verstaanbaarheid en de interactie tussen de leden van een taalgemeenschap. Taal verbindt de leden van een gemeenschap echter ook nog op een andere manier: ze is een symbool van eenheid en eigenheid. Voor het individu fungeert taal ook als middel om zich te identificeren met een bepaalde (sociale, culturele, regionale of lokale) groep. Headly Binderhagel, zelf geen Limburger van oorsprong, formuleert het in een interview naar aanleiding van zijn benoeming tot burgemeester van Nuth in *de Volkskrant* van 28 december 2002 als volgt:

“Als je Limburgs dialect spreekt, hoor je dingen die je anders niet te weten komt. Het dialect versterkt het onderling vertrouwen, geeft herkenning.”

Talen, inclusief het Nederlands, kennen een veelheid aan verschijningsvormen. Dat hangt samen met de heterogene samenstelling van de gemeenschap waarin ze functioneren. In een pluriforme samenleving komen niet alleen allerlei verschillende opvattingen, tradities, gebruiken, omgangsvormen en uitdrukkingswijzen voor, ook variatie op het gebied van taal is er een volkomen normaal verschijnsel (Werkgroep Variatiebeleid, 2003).

Wat men ‘het’ Nederlands noemt, is in feite een verzameling van historisch en structureel verwante en onderling samenhangende, in elkaar

overvloeiende taalvariëteiten. Onder ‘taalvariëteit’ verstaat men in de taalwetenschap een verschijningsvorm van een taal met een aantal specifieke kenmerken op meerdere linguïstische niveaus (uitspraak, lexicon, woordvorming, zinsbouw etc.). Wanneer er alleen maar sprake is van uitspraakverschillen, spreekt men van ‘accent’. Taalvariëteiten kunnen geografisch, sociaal, etnisch of situationeel bepaald zijn. Zo zijn bijvoorbeeld de dialecten van Kerkrade, Antwerpen of Groningen, streektaalen als het Nedersaksisch, het Nederlands gesproken in de Haagse Schilderswijk of door allochtonen van de tweede generatie, en het Nederlands gesproken in Suriname allemaal variëteiten van het Nederlands. Hoewel dat in het verleden niet altijd het geval is geweest, is een dergelijke brede definitie van ‘het’ Nederlands momenteel gangbaar en algemeen geaccepteerd in de taalwetenschap. Het gaat daarbij dus om eenheid in verscheidenheid, om een geheel van nauw verwante talige verschijningsvormen met gemeenschappelijke kenmerken en onderlinge verschillen.

Taalstatus en sociale status

Variatie is een wezenskenmerk van gedrag en dus ook van talige communicatie. De vanzelfsprekendheid van variatie in taalgebruik houdt niet in dat taalverschillen en taalgebruiksverschillen geen voorwerp van discussie zouden zijn of nooit problemen zouden opleveren. Integendeel, sinds mensenheugenis is er niet alleen sprake van verwondering maar ook van opwinding over de grote diversiteit aan talen, over de soms zeer omvangrijke variatie binnen die talen en over allerlei vormen van verscheidenheid in menselijk taalgedrag. Het spanningsveld tussen taaleenheid en taalverscheidenheid is sinds jaar en dag onderwerp van debat en voor sommigen voorwerp van aanhoudende zorg. De geschiedenis van de Toren van Babel is een van de meest sprekende voorbeelden in dit verband. Daarin komen immers niet alleen de verwondering over taalvariëteit en de zoektocht naar verklaringen aan de orde, maar ook de macht van taaleenheid en de onmacht van taalverscheidenheid (Vallen, 2000).

Commotie over taalverschillen ontstaat niet alleen wanneer deze, zoals in het oude Babylon, communicatie en samenwerking in de weg staan, maar ook, en misschien wel vooral, omdat mensen sterk de neiging

vertonen tot uitgesproken en vergaande oordelen over eigen en ander-mans taalgebruik. Deze oordelen kunnen sterk verschillen tussen (groepen) mensen. Dat komt doordat ze, net zoals allerlei andere normatieve opvattingen en waarde-oordelen, niet aangeboren zijn maar worden verworven tijdens de opvoeding in het gezin, in het onderwijs, in de werksituatie en in andere socialisatiecontexten. Door de grote diversiteit aan menselijke socialisatiepatronen zijn die verschillende opvattingen over taalverscheidenheid dus alleszins verklaarbaar. Oordelen over de kwaliteit, de adequaatheid en de status van talen en taalvariëteiten hangen meestal primair samen met de maatschappelijke status van de groepen die ze gebruiken, en in het verlengde daarvan met de context waarin ze worden gebruikt. Een hoge of lage status van een taal of taalvariëteit correspondeert veelal met de hoge of lage status van de gebruikersgroep. Het ingewikkelde samenspel van normen, waarden, attitudes, maatschappelijke status en taalgebruiksstatus bepaalt of en wanneer dialectsprekers of personen met bijvoorbeeld een Limburgs, Vlaams of Randstedelijk accent al dan niet serieus worden genomen, grappig, gezellig of ordinair worden gevonden of voor dom of brutaal worden versleten. In alledaagse situaties maar juist ook in de media is dit aan de orde van de dag en dat kan voor betrokkenen soms erg vervelend zijn. Illustratief in dit verband is wat Marcel Abrahams in *De Limburger* van 1 juni 2002 optekent uit de mond van Henk van Gelder, criticus van *NRC Handelsblad*:

“In de rest van Nederland wordt een beetje neergekeken op provincialen. [...] Een accent wordt gerelateerd aan dommigheid, onnozelheid. Denk maar aan de Frater Venantius-act van Wim Sonneveld of de Cora van Mora-reclame: Brabanders en Limburgers worden gezien als lollige objecten. Heb je weleens iemand met een Limburgs accent reclame voor laptops horen maken? In Hilversum laten ze die mensen alleen vlaaien of kroketten aan-prijzen.”

Veel ernstiger wordt het wanneer door de werking van dergelijke mechanismen ongenueanceerde opvattingen of vooroordelen gaan meespelen in situaties waarin het om de knikkers gaat. Dat is bijvoorbeeld het geval, wanneer als gevolg van taalgebruikskenmerken - zoals het spreken van een bepaald dialect of het hebben van een bepaald accent - de toegang tot bepaalde functies of beroepen wordt belemmerd. Ook in het onderwijs spelen deze mechanismen een niet te onderschatten rol. Een discrepantie

tussen de thuistaal en de op school gebruikte taal, meestal de standaardvariëteit van de dominante meerderheidstaal, kan een belemmering vormen voor de start, de verdere ontplooiing van kinderen op school en hun kansen op schoolsucces. Ook (on)bewuste associaties van leraren of historisch bepaalde onderwijstradities kunnen in dit verband een voor leerlingen negatieve rol spelen (Vallen, 2001). Taalverschillen kunnen met andere woorden een fundamenteel probleem vormen in omstandigheden waarin eentaligheid in een welbepaalde taal(variëteit) al dan niet expliciet en/of bewust als norm figureert. In een dergelijke context ligt, dat laat de geschiedenis van het onderwijs overduidelijk zien, al gauw het gevaar op de loer dat taalstructurele verschillen en taalgebruiksverschillen ten onrechte worden geïnterpreteerd in termen van taalachterstanden.

Taaldiversiteit en onderwijs

Het omgaan met maatschappelijke en talige heterogeniteit, meer concreet het spanningsveld tussen dialect en standaardtaal, is voor het onderwijs geen eenvoudige opgave. Het onderwijs als constituerende factor en product van de burgerlijke maatschappij, zoals die zich sinds de Verlichting heeft ontwikkeld, is in grote lijnen gebaseerd op het liberale principe van de universele gelijkwaardigheid van mensen. Dit gelijkheidsideaal heeft echter als keerzijde dat talige en culturele verschillen tussen individuen en groepen als minder belangrijk worden gezien. Primair gaat het er immers om dat iedereen gelijk is. Bij de overdracht van informatie, kennis, normen en waarden in het onderwijs wordt dit zichtbaar in processen van homogenisering die zich 'uniperspectivisch' richten naar de taal en cultuur van de dominante meerderheid. Volgens Herrlitz & Sturm (1994) geldt het met het oog op natievorming en natie-instandhouding als een traditioneel belangrijke opdracht voor het taalonderwijs om een homogene standaardtaalgemeenschap tot stand te brengen waarin alle andere talen en taalvariëteiten zoveel mogelijk worden gemarginaliseerd. Homogeniseringsprocessen in het onderwijs worden bijvoorbeeld zichtbaar in de 'monolinguale habitus' van leraren (Gogolin, 1994). Vanuit dit perspectief bezien, vormt veeltaligheid niet alleen een kernthema voor het onderwijs maar tevens een principieel maatschappelijk thema, dat niet alleen in dialect-standaardtaalsituaties maar ook tegen de achtergrond

van migratie, internationalisering en Europese eenwording vraagt om een multiperspectivische benadering. Daarbij zouden de gelijkwaardigheid van talen, taalvariëteiten en culturen en het respecteren van verschillen in dezen, veel meer dan tot dusver, het uitdagende en principiële uitgangspunt moeten vormen (vgl. Hanson & Bogaard, 2001).

In de taalwetenschappelijke en taaldidactische literatuur inzake de positie en betekenis van de dialecten en hun verhouding tot de standaardtaal in de context van het onderwijs, kunnen we sinds het midden van de negentiende eeuw twee basisposities onderscheiden: een strenge en een rekkelijke. Deze posities ten aanzien van wat al dan niet goed of acceptabel Nederlands is, blijken volgens Hagen & Vallen (1974) veelal verband te houden met het ingenomen standpunt ten aanzien van het eenheidskarakter van deze taal: wie de homogeniteit van het Nederlands benadrukt, gedraagt zich streng en accepteert bijgevolg geen taalvariatie op school. Wie overtuigd is van de heterogeniteit van het Nederlands en deze als natuurlijk gegeven accepteert, neigt tot een rekkelijk standpunt, waarin ruimte is voor talige variatie, ook in de standaardtaal. Paardekooper (1969) heeft dit verband tussen wetenschappelijke visie en attitude proberen te ondergraven door te suggereren dat strengheid en rekkelijkheid vooral te maken hebben met de eigen taalbeheersing. Hij beweerde dat iemand met een goede taalbeheersing uiteraard streng is:

“Maar omgekeerd zal iemand met een kleinere natuurlijke taalaanleg zich van z'n tekort op dit punt bewust zijn [...] en dat kan zo pijnlijk voor hem worden dat hij die toestand niet langer verdraagt. Dan is er maar één oplossing: hij moet ‘rekkelijk’ worden en de ABN-norm precies zover gaan verlagen tot hij er zelf aan voldoet.” (Paardekooper, 1969:30)

Rekkelijkheid, aldus Paardekoopers weinig wetenschappelijke diagnose, wordt pseudo-wetenschappelijk ingekleurd ter maskering van eigen taaltekort.

Wanneer men de in de literatuur geformuleerde visies op de mate van eenheid en variatie binnen het Nederlands nader onder de loep neemt, blijkt dat weinig steun op te leveren voor Paardekoopers verwijt. Het lijkt erop dat talige vooroordelen meer gezocht moeten worden in kringen van de pleitbezorgers van het eenheidskarakter van het Nederlands dan bij degenen die talige diversiteit als perspectief kiezen (Hagen & Vallen, 1974). We moeten echter ook constateren dat de verzamelde en geanalyseerde taalkundige en dialectologische gegevens over de heterogeniteit

van het Nederlands lange tijd weinig indruk hebben gemaakt. Het zijn vooral de indrukken en verwachtingen van de homogeniteitsaanhangers die in het verleden zijn doorgedrongen in taalmethodes en taaldidactische handboeken voor de lerarenopleiding. Dat is pas veranderd sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw, mede naar aanleiding van de in die tijd ontstane deficiet-differentiediscussie en de receptie daarvan in de taaldidactiek.

Onderzoeksoopdracht en opzet van het boek

Dit boek is totstandgekomen op initiatief van de *Raad veur 't Limburgs*. In het voorjaar van 2002 diende deze bij Gedeputeerde Staten van de Provincie Limburg een subsidieverzoek in voor een (analyse van bestaand) onderzoek naar “de positieve en negatieve invloeden van een tweetalige opvoeding op het schoolsucces van leerlingen uit het basisonderwijs en leerlingen uit het vervolgonderwijs.” Bij brief van 12 juli 2002 werd dit verzoek door Gedeputeerde Staten gehonoreerd met daarbij de aantekening dat een dergelijk onderzoek “van belang [is] voor de positionering van de dialecten in het algemeen en het Limburgs in het bijzonder binnen het onderwijs”, dat de uit het onderzoek resulterende publicatie “onder meer bedoeld [is] voor beleidsmakers op het gebied van taalbehoud van het Limburgs en onderwijs” en dat “het onderzoek aansluit bij het actieve beleid van de provincie Limburg op het gebied van de streektaal.” In het najaar van 2002 heeft *De Raod veur 't Limburgs* ons gevraagd genoemd onderzoek uit te voeren.

Omdat het niet de bedoeling was nieuw onderzoek te doen, hebben we vooral gebruik gemaakt van gegevens uit beschikbare literatuur en uit rapportages over al langer geleden en meer recent uitgevoerd onderzoek op het gebied van dialect en school in Nederlands Limburg. In de eerste categorie werd allereerst een onderscheid aangebracht tussen publicaties over de verhouding tussen dialect en standaardtaal en over de problematiek van dialect, standaardtaal en onderwijs in het algemeen en publicaties op deze terreinen over de situatie in Limburg in het bijzonder. Daarbij werd aandacht geschonken aan belangrijke historische en contemporaine ontwikkelingen en aan relevante taalwetenschappelijke, dialectologische en onderwijskundige opvattingen. Ook de vitaliteit van

het Limburgs, attitudes over dialect en standaardtaal en de publieke en politieke aandacht voor het Limburgs werden in beschouwing genomen. Daarnaast werd aandacht geschonken aan literatuur waarin visies en oordelen aan de orde komen over de kwaliteit van de talen en taalvariëteiten die worden gesproken door niet-standaardtaalsprekers en de mogelijke consequenties daarvan voor hun cognitieve ontwikkeling en kansen op schoolsucces. Ook de didactische consequenties van deze visies kregen daarbij aandacht.

Wat de rapportages over onderzoek betreft, werden allereerst twee onderzoeksprojecten, in Kerkrade en Gennep, onder de loep genomen, die inmiddels alweer meer dan vijftientig jaar geleden belangrijke gegevens hebben opgeleverd over de relatie tussen het spreken van dialect en schoolsucces in Limburg. Na een overzicht en analyse van de uitkomsten en de implementatie van deze projecten, zijn recente, veel grootschaliger onderzoeksgegevens over de invloed van dialect op schoolresultaten en dan met name de taalvaardigheid Nederlands in Limburg aan een nadere analyse onderworpen. Deze gegevens komen voort uit het landelijk-representatieve PRIMA-cohortonderzoek en maken daardoor vergelijkingen met andere gebieden in Nederland mogelijk. Ze worden in dit boek beschreven door Marjolein van den Nieuwenhof, Frans van der Slik en Geert Driessen van de Radboud Universiteit Nijmegen.

In het onderhavige Hoofdstuk 1 is kort de algemene en bredere context van het onderzoek geschetst en zijn al enkele centrale noties inzake de thematiek van dialect, standaardtaal en onderwijs aangestipt. Tevens is de onderzoeksvraag besproken en is aangegeven op welke wijze deze is geoperationaliseerd.

Hoofdstuk 2 is een inhoudelijk-introducerend hoofdstuk. Het stelt terminologische kwesties en inhoudelijke dilemma's aan de orde, besteedt aandacht aan enkele historische en linguïstische kwesties in verband met het Limburgs en wijdt beschouwingen aan het gebruik en de vitaliteit van het Limburgs, aan taalattitudinale gegevens en aan de publieke en politieke aandacht die het Limburgs ontmoet.

In Hoofdstuk 3 wordt ingegaan op verschillende perspectieven in het onderzoek naar dialect en schoolprestaties: de taalachterstandsbenadering en de taalverschilbenadering. Vervolgens worden de resultaten besproken van twee onderzoeken uit de taalverschiltraditie die werden uitgevoerd in

Kerkrade en Gennep in de jaren zeventig van de vorige eeuw en wordt aandacht besteed aan enkele onderwijspraktische consequenties daarvan.

De relatie tussen het spreken van een Limburgs dialect en taalvaardigheid Nederlands komt aan de orde in Hoofdstuk 4. Dit gebeurt op basis van gegevens uit het landelijk-representatieve PRIMA-cohortonderzoek. Hierbij worden de gegevens van leerlingen die een Limburgs dialect spreken vergeleken met die van Standaardnederlands, Fries of een ander Nederlands dialect dan Limburgs sprekende leerlingen.

In Hoofdstuk 5, ten slotte, worden de bevindingen van het uitgevoerde onderzoek gekoppeld aan de onderzoeksvraag en worden op basis daarvan conclusies geformuleerd over de relatie tussen het spreken van dialect en schoolsucces in Limburg.

We hopen dat deze publicatie en met name de conclusies in het laatste hoofdstuk beleidsmakers in staat zullen stellen aanbevelingen te formuleren die niet alleen voor dialectsprekende leerlingen en hun ouders en voor leraren en lerarenopleiders in Limburg relevant zijn maar ook voor de Limburgse dialecten zelf.

